

EUSKAL HERRIAREN IKUSMOLDE ALEMANAZ

Joxe Azurmendi Otaegi
Filosofiako Doktorea

XI Congreso de Estudios Vascos:
«Nuevas formulaciones culturales: Euskal Herria y Europa». Donostia, 1991
ISBN: 84-87471-35-8
Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1992. p. 291-300

Ikusmolde aleman bat, ez nintzateke ausartuko esaten, badagoenik Euskal Herriaz. Segun zein jendek eritzi desberdina du, edo ez du batere. Informazioa egon, badago. Bainan jeneralean ereti desberdinaren arabera desberdina (kirolak, turismoa, biolentzia) eta Euskal Herriaz edo Euskal Herriko zereren batzuez egunkarietan barreiaturiko informazio zatikazkoak apena lortzen duela, esango nuke, Euskal Herriaren irudi osatu edo kontzeptu bat jendeari ematea. Bidezkoak, bestalde: guri ez zaigu bestela gertatzen urrutti samarreko beste edo zein herri ouretzat estrainorekin.

Albiste irristakorra utzi eta, balorazio iraunkorragoan bila, euskaldunei buruz iharduteko abagune obligatuak bezala iza-ten diren puntu batzuetara mugatuko naiz hemen (1). Berriro aitortzeko: Euskal Herriari buruzko interesik handiena etno-grafia, hizkuntzalaritza eta horrelako sailetan aurkitu ohi da, baina justu espezialisten sail horietaz ez gara orain interesa-tuko. Oso modu simplean aritzeko, eskematxo bikoizti bat ja-rraituko natzaio: Alemanian Euskal Herria nolabait aipatu be-harra egoten den bi arlo miatuko dut (San Inazio eta Gernika-ko bonbaketa); propio Euskal Herriaren azalpena publiko alemanarentzat izan nahi duen bi saio ikusiko dut gero; azke-nik, Santiago bidearen beste bi azalpen aipatuko dut, iragai-zean bederen gaiak Euskal Herrian ukitzen duelako. Baina, hasteko, alemanei Euskal Herria zinez deskubritu diena gogo-ratuz hasiko oara.

WILHELM VON HUMBOLDT

Humboldt ez da lehena izan Euskal Herriari buruz idazten alemanentzat. Baino lehen eskuko berri autentikoa euskaldu-nei buruz biltzen (2), aurrena bera izan dela, aitor daiteke, Aro Garaikidean, aldi honetako interesen mailan.

Laburki, baina sinpatiaz, Herder-ek aipatuak zituen lehentxeago (1791) euskaldunak, Ipar Europako herriez ihardutera zoala (3). Iragaitzean bezala bakarrik beraz eta gutxie-

(1) Gaia interesatz gero, ik. «Euskadi-Alemania bion literaturan eta filosofian», in: M. TUÑÓN DE LARA (ed.), *Guernica: 50 años después* (1937-1987). Servicio Editorial UPV 1987. 269-297.

(2) Hain zuzen ordura artekoak baino ideia zehatzagoak eta zuzenagoak emateko asmozan hasi da bera euskaldunei buruz idazten: «(..) richtigere und genauere Begriffe über die Vaskische Nation und Sprache zu geben, als jetzt herrschend sind», cfr. WBG, Werke, II, Darmstadt 1986, 429. Ohartxo garrantzikoa bat: Humboldt baitan *Vasken* (v eta k) Ipar nahiz Hegoa eta Nafarroako euskaldun denak adierazterako erabiltsun da; *Bas-
auen* (b eta gu) Iparraldeko euskaldunentzat bakarrik.

(3) J.G. HERDER, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Wiesbaden 1985, 424-425. Kasu: 1784eko *Ideen*-etan Herder-ek ez euskaldunak eta ez es painolak ezertarako aipatzen ditu; 1787koetan es painolak (eta hurbilago turdetanoak, kiltiberoak, etab., baina ez euskaldunak); 1919koetan bakarrik, Irautzak ostean eta Irautzak eragin dion kanbioaren ondoren beraz, euskaldunak.

nez nire zaldantzak izango nituzke neuk, ezer handirik ba ote zekien euskaldunez; izendatukila aipatu duen Larramendi hori, zinez berak ezagutzen ote zuen ere bere testu propioan, ni ez nengo ke batere ziur (4). Nolanahi ere Herder topiko batzuk errepikatzena mugatu da: mintzairaren antzinatea, euskaldunak Anibal-ekin joan omen zirela gerrara Italian, euskaldunen erresistentzia errromatarrei, Orreagako gudua eta Erroldanen ausiabartza. Hain zuzen holakoxe topikozaharrak nahi izan ditu behingoz gainditu Humboldt-ek eta «euskal nazioaren ideia zehatzagoa eta zuzenagoa» eman.

Zorionez, eta Justo Garate-ri eskerrak, Humboldt-i buruz ez dago luzatu beharrik. Zerbait halere esan behar eta ohartxo bi bakarrik egingo dut: bat, Humboldt-en interesa euskaldunei buruz, haren, eta orduan Alemanian beste hainbatetan, kezka zabalago baten barruan ulertu behar dela. Xede hori, giza ikerketak beren egoera kaotikotik egiazki zientziatarra altxatzekoa da, gizartearen natur-zientzia bat eraikitzekoa (Dilthey-reна historiaren natur-zientzia egiteko bezala), zehatzeta eta ongi finkatua. Hau da, Kant-ondoko ezagutza ziur eta objektiboaren oinarripenaren problematikan mugitzen gara. Humboldt ez da etorri arrazoi sentimental erromantikoek eraginda: bere anai naturalista bezalaxe, ikerketa-asmo zientifikoek erakarri dute. Hori oso ondo Humboldt-en bi gutun Goethe-ri konparatuz hautematen da: lehenbizikoa Parisetik (1798), karaktere nazional frantsesaren ikerketaz; bigarrena Madrilldik (1799), Goethe-ri Euskal Herriaz luze mintzo zaion gutuna hain zuzen. Az-

(4) Euskara ikasteko nolanahiko bibliografia ingurutzen gogotik ahalgindu omen zen ahalegindu Humboldt (cfr. II, 427), baina, aitorzten du, «es fehite mir an den nöthigen Hülfsmitteln, vorzüglich an den sehr seltenen Wörterbuch, das keine der verschiedenen öffentlichen Bibliotheken von Paris (...) besitzt». Larramendiren hiztegia («sehr seltenes Wörterbuch!») ezin zela eskratuz iron alegia. Piska bat zorrotz begiratzen bada, hiztegiagatik bi bider aipatu du Herder-ek Larramendi eta aipamena bietan gaizki egiten duela, erreparatuko da. Arte-a behin zitatzeten du eta orduan gaizki (Herder-ek beraik nahikoak adierazten du, ordea, Dieze-ren bitartez bakarrik duela obra horren berri): okerrago dena, obra honetan hain zuzen, Herder-ek baitesten duenaren kontra, bera bila dabilen «De la Poesia Bascongada» apendize bat dago, hura kontentatzeko modukoa ez bada ere. Bestalde Herder ezagututa, seguru samar egon liteke, Larramendi benetan ikusia eta irakurria izan balu pertsonalki, askoz gehiago esplotatuko zuena bere obra ugarian, bereziki *Adrastea-n*. Itxura guztiz azken momentukoa du Herder-ek euskaldunen berri. *Ideen*-etako XIV. liburuan, III. kapituluan, esaterako Spainia guztia esaten da izan dela erromanizatua (Pirinio-herrriak barne antza): euskaldunen salbuespenik ez da ion aipatzen, baina bai zilarrauen garrantzia Iberiako herriko behin eta berriro konkistatuk eta nortasun-gabetuak izateko. Areago are baino, ordea, Larramendiren arabea euskarak munduari eman dizkion hitzak hainbeste eta hainbeste izanda, gehiegizkox da, adibide bat eman nahi eta Herder-ek halakotzat aipatzen duen bakarra. *Silber*, horixe justu ez izatea Larramendirena, ez dakit zeinena baino (ez du esaten). «Er hatte tatsächlich nur einen kleinen Teil der Texte gelesen, über die er sprach», irakurtzen da in W. KAYSER, *Die iberische Welt im Denken J.G. Herders*, Ibero-Amerikanisches Institut Hamburg 1945, 16, arrazoi soberaz.

ken testu honek badu beste gauza harrigarri bat, eta da —ohar bi— euskal paisaiari erreferitzeo Humboldt-ek berton darabilen espresaera guztia, estiloa, terminoa, gogoetak, apropos dena kalko garbi-garbia dela, Goethe-k oso erraz antzeman behar zion bezala, Kant-en KdU-ko sublimearena (5). Euskal paisaia, hortaz, Kant-en sublimearen kategoria guztiz berezian sartzen du Humboldt-ek, horrek estetika kantianoan dituen konotazio guztiak. Desarrolotxo bat merezikо luke puntu honek hurrengoren batean.

Orain beste gabe, horiek aipatuz gero gehienetan euskaldunen kontua sortzen dela, esandako bi gaietara noa: San Inazio eta Gernika.

SAN INAZIO

Aurten —bostgarren ehunurte famatuan— Alemanian San Inazio nola ezaguerazten duten ikusteko aitzakia ona. Kapitain espaniola ote da? Inkisitore gaztelau beltza? Udal Bibliotekako biografien saila begiratzan hasi, joan den udan Kolonian, eta lehenengo liburua, lehen kapitulua, honelaxe ireki zait: «Inigo zaldun euskalduna» (6). Behin eta berriro, autoreak San Inazioren euskalduntasuna asko azpimarratzen du.

San Inazioren izenen eboluzioa, h.d., jatorrizko Eneko Loiolakoak nola aurrenik Igigo forma (hori ere euskotarra) zabalduago eta arruntagoa hartu zuen, gero Erroman Ignatius / Ignazio forma latino edo italiar bere ustetan Inigoren izen berdinak zirenak, etab., azalpena, «zen bezalako Loiolako Igigo euskalduna geratu zen halere, euskalduna eta kaparea», isten da kategorikoki. Euskal arrazaz, jatorri ezezagunaz, etab., lutzaten da gero, eta euskaldunen izakeraz. Hizkuntzari buruz, Eneko/Igigo mutikoa «euskaraz bakarrik mintzatu zen eta euskarak segitu zuen, hark benetan menderatzen zuen hizkuntza bakarra izaten», ziurtatzen digu Blunck-ek. «Egia da laster ikasi zuela gaztelania, gero frantsesa zerbaite, eta ondo latina eta italiara. Bainha hizkuntza horietatik, ez zuen sekula bat berria, ezta gaztelania ere, zeharo menderatu» (7). Euskalduna, beraz, goitik beheraino eta hasieratik azkeneraino.

Santu-historia eta hagiografia piadoso txikiagoetan ere aipatzen dutela euskalduntasun hori, ikusten dut. (Irakurleak zer enteratzen diren, beste kontu bat da: «non dago Loiola?», galdetzen dit andre bibliotekariak. «Bizkaiko Golkoan»). Euskal Herriari eta euskaldunen izakerari buruzko autoreon informazioak standarda dirudi, nolanahi ere, edo bestela kopiatu egiten diote denek bata-besteari.

Esplikazioa, zergatik interesatzen den hainbeste San Inazioren euskalduntasuna azpimarratzea, beharbada Boehmer-en hurrengo liburuan suertatzen zait eskuartean, bilatu gabe, lehen orriean hemen ere (8). «Jesusen Konpainiaren fundatzailea espaniol bat izan zen: kultura erlijioso espanolaren mikrokosmo jator-jatorra; hura kausante eta fundatu zuen ordena mediante, Eliza Katolikoan izpirtu espanolaren nagusigoa inposatu zen; Kontrarreforma beste ezer ez da, bere ondorioetan, Eliza Katolikoaren espanolketa baizik»: horrelakoak entzuten omen dira sarri-sarri Alemanian, autoreak dionez, jesuitak zer diren edo zein esanahi duten, galdeztuz gero. (Test txiki bat egitera noa, susmoak hartuta: eta, ara, *Der Grosse Herder entziklopedia* ka-

(5) Cfr. *Wilhelm von Humboldt aus Briefen und Tagebüchern*, WBG, Darmstadt 1986, 293-298. Kant-en *Kritik der Urtheilkraft* 1790eko zen hain zuzen. Humboldt-en gutuna Goethe-ri azaroaren 28ko da, eta konpara liteke, Karoline von Humboldt-ek 12an bere neba Ernst von Dacheröden-i orobat euskal paisaiari buruz idatzi dion moduarekin, Kant-en arrasto izpi gabe.

(6) «Der baskische Ritter Igigo», cfr. R. BLUNCK, *Ignatius von Loyola. Leben und Werk*, Hamburg 1947.

(7) Ib., 8.

(8) H. BOEHMER, *Ignatius von Loyola*, Stuttgart 1941.

tolikoan San Inazio euskalduna da, «aus bask. Adel»; *Das Berthelsmann Lexikon protestantische spaniol soila*, «spanischer Offizier» (9). Boehmer, ba, bere biografiatua salbatzeko, «izpirtu espaniola»ren aurkako aurreritziea aurkatu beharko zaien lehenbizi (10); gero, gainera San Inazio deus ez dela izan espanola, ahaleginduko da erakusten. Azkeneko honek badu bere arantzatxo bihuria, nahitaez euskalduntasuna eta espanoltasuna alderatzen eta kontrastatzera sarrazaten bait du, eta lehentxeago «herri-izpirtu»etan sinestunez burlatu dena, nolabaiteko herri-izpirtuez kausitzen da behartuta ihardutera...

Dena dela, kontenplazio gabe burutzen du bere lana eta azkenerako benetan *gründlich* kontrajarrita dauzkagu espaniola eta euskalduna arrazoi-maila bakoitz eta guztietan: geografiako, hasteko, Euskadi eta Spainia, bi lurralte arrunt ezberdin ere baino, bi kontinente bezala dira, arras bestelakoak (11). Gaztelako lur errearen aldean, iturriak, basoak, baratzreak, artasoroak, sagastiak... Geografikoa baino ere deigarriagoa duzu, haatik, jendearen arteko diferentzia, h.d., «arrotzari kasik lurra baino are ez-espanolagoa jendea iruditzen zaio» (12). Oin-

(9) Bainaz nuke esango ateratzea dagoenik arau bat hortik: San Inazio espaniol soil bezala, eta are Santa Teresaren edo Joanes Gurutzeoaren urbitasunean aipatzen duen katolikorik (Reinhold Schneider-ek adibidez) ez bait da falta. Segun bakoitzak nola estimatzen duen «katolizismo espaniola».

(10) Oso polito, gainera: «Wer nicht unbedingt formel —und geister— gläubig ist, der wird es freilich von vornherein für etwas bedenklich halten, zur Lösung eines historischen Problems Geister zu zitieren, noch dazu die vielberufenen Volksgeister, die mit Recht als die unfaßbarsten Geister gelten, die es gibt» (or. 7).

(11) Statt auf endloser baumloser Ebene befindet man sich auf einmal mitten in einem wild zerklüfteten Gebirgsland, in dem fast von Minute zu Minute das Bild der Landschaft sich reizvoll verschiebt und wandelt, statt meilenweiter staubiger Stoppelfelder, ausgedörter Heiden, toteinsamer grauer Tonmergelhügel zeigen sich zur Rechten und Linken saftige Wiesen, üppige Mais- und Rübenfelder und nicht bloß einzelne verlorene Gebüsche, sondern ganze dichte Bestände von Edelkastanien, Apfelbäumen, Nußbäumen, ganze, große, wirkliche Wälder von sommergrünen Eichen und Buchen. Statt erdfarbiger schmutziger Hütten und rasch wie ein orientalischer Märchenraum vorübergleitender Oasenstädte sieht man überall auf den grünen Hängen und Hügeln schmucke, von prangenden Obstgärten umhegte Einzelhöfe (caseríos), dazwischen je und dann saubere altersgraue Städchen und drunter in den tiefeingeschnittenen Tälern fast in jedem Winkel stattliche Korn-, Papier- und Schneidemühlen, Holzschleifereien, Spinnereien, Eisenhämmern und andere mit Wasserkraft betriebene gewerbliche Anlagen. Denn an Wasser fehlt es in diesem paradiesischen Ländchen nirgends. Wasser stürzt, tost, rieselt, rauscht, plätschert, spritzt in allen Gestalten von allen Höhen zu Tal. Wasser sammelt sich ständig in rundlichen Wolken um die bewaldeten Kuppen des Gebirges und ergießt sich bei jedem kräftigen Windstoß von der atlantischen Küste her plötzlich als Sturzregen über das ganze Land, überall Kraft und Bewegung spendend und damit Leben und frisches Gedeihen» (or. 8).

(12) «Aber beinahe noch weniger spanisch als das Land muten den Fremdling die Menschen an, die das Land bewohnen, die kernigen, kräftigen Nachkommen des iberischen Urvolkes, die sich selbst Euscaldunac nennen und den Europäern seit alters unter dem Namen Basken bekannt sind. Drobens im Gebirge, wo man sie zuerst zu Gesicht bekommt, haben sie noch so häufig blaue Augen und blonde Haare, daß man im ersten Augenblick sich wohl versucht fühlen kann, sie für Nachkommen versprengter Germanen zu halten. Allein die scharf geschnittenen, eigentlich spitzer Gesichter mit der breiten kugeligen Stirn wollen zu diesem ersten Eindruck doch absolut nicht stimmen, und auch an legitime oder illegitime Mischung mit germanischem Blute darf man gerade hier in den am schwersten zugänglichen Teilen des Ländchens nicht denken. Aber wenn die Guipuzcoaner keine Germanen sind, so sind sie doch auch keine rechten Spanier. Sie sind nicht, wie der typische Spanier, würdevoll langsam, sondern schnellfüßig und flink, gleich den kleinen, raschen Flüssen ihres Landes, nicht unsauber und unordentlich, sondern reinlich und nett, sowohl in ihrem Äußeren wie in ihren Wohnungen, nicht indolent und faul, sondern schnell entschlossen, regsam, lebhaft, ausdauernd, unermüdlich bei jeder Beschäftigung, so daß es immer eine Lust ist, ihnen zuzusehen, mögen sie nun mit der altväterischen zweizinkigen Holzgabel (laja) droben an den Berghängen den steinigen Boden umgraben oder drunter vor ihren Häusern sitzend im Geschwindsschritt die dicken Hanf- und Spartofäden zu Sohlen für die landesüblichen Alpargatas (Hanfschuhe) zusammendrehen oder auf dem Ballspielplatz, der in keinem noch so kleinen Orte fehlt, in dem altväterischen Juego de pelota sich üben. Sie wollen denn auch, ohwohl sie jetzt alle spanisch verstehen, durchaus keine Spanier sein» (or. 9).

oharrerata pasako ditugu, luzatzerik ez daukagunez, euskaldunaren abantailak. Finean, beraz, euskaldunak ez dira espainolak; eta, gainera, ez dute espainolak izan nahi ere.

Euskal Herriak sortu dituen gizandien zerrenda batek, hura nola ez den inolako «izpíritu español»en kabi, frogatu nahi digu: Juan de la Cosa, Elkano, Legazpi, Juan de Echaide, Machin de Munguía, Okendo, Txurruka, Zumalakarregi dira gizonok. Hau da, Euskal Herriak ekintza-gizonak eta abentureroak (13) sortzen omen ditu, ez «poetak, pentsalariak, zientifikoak, idazleak, artistak, musikoak» (14). Bilatzen genuen helmugara iritxiak gaituzu horrek: ez du ezer harritzekorik, herri honek santu bat eman duenean, santu horrek zerikusirik ez antzik izatea batere santu espainol tipikoekin, hala-nola San Pedro Alkantarako, Santa Teresa eta «izpíritu español»ren zinezko ordezkariekin (15).

«Inigo euskalduna» da berriro titulua, apaletik hartzen dudan hirugarren liburuan ere, lehenbizikoa (16). Euskaldunok zer jende-modu garen, poeta espainolari uzten zaio hemen azalpena: «Burdinezko mendietan bizi dira, ekintzetan luzeak eta laburrak hitzeta, haien burdinez urea irabazi bait du Espainiak erruz». Euskaldun horietakoak duzu Inigo: txikitán euskal dantzak eta kantak ikasi ditu; esaera zaharrak, bere herriaren esperientzia eta jakinduriaren bilduma-altxorrak; euskaraz da mintzo: gaztelania ikasten duenean, «espainol hori bere bizi guztian, haurretzaro mintzairaz misteriozkoaren berezitasunak margotua izango du» (17). «Bere bizi guztian, euskaldun kaskagogorra eta isilkoia, izan da Inigo» (18).

Behin baino gehiagotan gertatua nuen arras ezustean, txunditura, neure burua euskaldun bezala aurkeztu lagunartean eta diosal modura norbaitek estereotipo bitxi batekin erantzutea, irri-barre adiskidetsu bezain maliziatsuz. Hementxe aurkitzen dut Iturría (San Inazioz diharduen hairbat testutan ikus daiteke hori gero): «Jakizu, Aita Inazio pertsona zintzoa eta birtutetsua dela, baina euskalduna da: behin kaskoan sartu zaiona...», etab. Ia txapela bezain euskalduna dirudi burugogorkeria (txapela = *Baskenmütze* alemanez). «Haritza eta burdina dira, Inazio eman digun herri honen sinboaloak», borobiltzen du kapitulutxoia iruzkinak (19).

San Inazioren euskalduntasunak ez ditu noski berdin interesatu haren biografo denak. Bestalde, ezagutzen dituen marko kulturaletan pintatzen du bakoitzak bere laukia, eta normala

(13) «Der Krieg, die Schiffahrt, die Eroberung, die Entdeckung, die Organisation schwieriger, gewagter, weit ausschauender Unternehmungen, das war von jeher die starke Seite der starken Männer von Guipuzcoa und, was andere abschreckt oder einschüchtert, die Gefahr, das Risiko, das Abenteuer, der Kampf mit feindlichen Menschen und Naturmächten,—für sie gerade das Element, in dem sie sich am wohlsten befanden und alle Kräfte ihres Geistes und Gemütes am besten zur Entfaltung kamen» (or. 11).

(14) Blunck-ek orobat: «Er ist weniger ein Mensch der Wissenschaft und der geistigen Tiefe —seine Bildungsfähigkeit ist begrenzt, sein Intellekt etwas hartschädelig—, aber was er gelernt hat, sitzt unverrückbar fest und wird mit größter Geschicklichkeit angewendet» (or. 7).

(15) «Darnach wundert man sich nicht, daß auch der einzige große Heilige, den dies Völkchen Spanien und der katholischen Kirche geschenkt hat, so ganz anders aussieht wie die großen Heiligen Castiliens, daß er nicht wie der heilige Peter von Alcántara, die heilige Teresa de Jesús und andere klassische Vertreter des «spanischen Geistes» in der Religion, ein weltabgewandter Mystiker, Denker, Dichter oder Schriftsteller war, sondern ein Mann der Tat, ein Genie der Organisation, ein geistlicher Konquistadore, der selbst die Kontemplation in den Dienst der Tat zu stellen wußte» (Boehmer, or. 11).

(16) «Inigo der Baske»: L. von MATT-H. RAHNER, *Ignatius von Loyola*, Würzburg 1955.

(17) «(...) dieses Spanish des Inigo bleibt zeitlebens von der Eigenart seiner uralten, geheimnisvollen Kindheitssprache gefärbt».

(18) «Ein eigenwilliger und wortkarger Baske ist Inigo Zeit seines Lebens geblieben» (or. 25).

(19) Hugo Rahner beste hamaiaka lan bikainen autorea da orobat San Inazioz buruz eta batez ere in *Ignatius von Loyola als Mensch und Theologe*, Freiburg 1964, luze-luze dihardu Loiola familiaz, orduko euskal gizarteaz, Eneko/Inigo/Inazio izenen gorabeheraz, etab.

dirudi Alemanian kultura espanola ezagunagoa izatea edozeinentzat euskalduna baino, barne direla San Inazioren biografoak berak. L. Marcuse-k bere liburua (20) sinesgabeyatik idatz du apropos (21), baliapide naturalez argitzen saiatuz, erlijiosoz edo teologikoz barik (miraria, grazia, konbertsioa), Loiolakoaren fenomenoa. Kuidadu gabe dauka halere euskaldun edo espainoltasunaren arazoak: planteamendu hori espreski baztertu egiten du (22), naturalista gisa jokatu nahi izan arren bere metodoan, berea pertsonaiaren psikologia individual partikularrean barneratzeko saioa delako. San Inazio, aurren-aurrenik, berda da: ez herriren, klaseren, aroren baten ordezkaria.

Ez bait da erraza alabaina San Inazioren bizitza takean-potean euskal gauzak eta lagunak jo gabe kontatzea: familia, etxea, haurtzaroa, etab., batik-bat (23). Baino Iruñean ere Marcuse-rentzat Inazio «der baskische Offizier» izango da; soldadutxoak, «makinak bilakatzeko» ariketa militarretan aspergabe, «die baskischen Bauernjungen». Zauriturik, Altsasuan barrrena etxera andetan daramatenean, berri-berri ageriko zaio eusko lurra eta paisaia, Gaztelara mutlikotan aldegirari (24). Gero, Arantzazun, Alkalan, Salamankan (25), Parisen, Azpeitian berriro eta berriro Iruñean (26), bidaian itsasoz nahiz lehorrez, Erroman, izango da zer aipaturik hamaiaka euskaldunkontu Inazioren inguruan. Monte Cassinon gaixo bat zaintzen dago, baina gaixoa beti goibel. Piska bat animatzeko, Inaziok «euskal dantza nazionala» dantzatzen dio. (Bere hankarekin, ez dakit). Behin eta berriro, San Inazio esateko, «der Baske» irakurtzen da: «der vornehme Baske», «dieser baskische Böttler», «die Seele des Basken»; halaber «der baskische Student Amador», «der baske Francisco de Yasu»... Baino egia da, euskalduntasuna inon ez da esplikazioaren elementu bilatekuko: bai, alderantziz, Quixoterekin konparazioa, esaterako (27). Eta Marcuse-k Magallaes-i portugesa deritzon artean, Hernan Cortez Inigoren herkide konsideratzen du (28).

Dena dela, ikusten da, gure gaia hori bait da, euskaldunon berri jakiteko, edo gutxienez entzuteko, parada aproposa izaten dela beti San Inazio.

GERNIKA

Euskal Herriaz iharduteko beste aukera bat beti Gernikak ematen du. Gernika gai bezala hartuta, bombardaketak berak urteotan sortutako literatura ugaria lego ke, batetik (29); Picas-

(20) L. MARCUSE, *Ignatius von Loyola. Ein Soldat der Kirche*, Hamburg 1956.

(21) «Dies Buch stellt also den Loyola nicht im Lichte des Glaubens dar, den er bekannte, sondern im Lichte des Unglaubens, den er stiftete».

(22) «Der eine führte Loyolas Werk auf seine baskische Rasse zurück (...). Der andere fand den Schlüssel zu seinem spezifischen Christentum im spanischen Nationalcharakter» (or. 242).

(23) L. Marcuse-ren deskribapeneko euskaldun begiurdin, horailak, Boehmer-enekoaz bategitzen du, ez dakit nondik: «Biondhäufige, spitzgesichtige Basken mit breiter, kugliger Stirn und behenden Gebärden...».

(24) «Wieviel schöner ist das baskische Bergland als die kastilische Wüste» (or. 23).

(25) «Doch stolz konnte der Loyola auf seine baskische Herkunft hinweisen; diese ursprünglichste Rasse, dieses judenreine Ländchen ist gewiss unverdächtig» (or. 89).

(26) Euskarari Gipuzkoako «dialektos» deritzo (or. 135).

(27) Ib., 42.

(28) Ib., 28.

(29) LANG, P.-A., «Guernica-Legenden», in: Svensk Tidskrift 44 (1957) 270-282, MAIER, K.A., *Guernica, 26.4.1937. Die deutsche Intervention in Spanien und der «Fall Guernica»*, Freiburg 1975. THADDEN, A. von, *Guernica. Greuelpropaganda oder «Kriegsverbrechen»? Ein Bombenschwindel*, Leoni 1982. ZAYAS, A.M. de, «Guernica im Lichte neuerer Untersuchungen», in: Wehrforschung 6 (1975) 183-187. —Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Weltkriegs— bücherei: Stuttgart, Band 26: Der spanische Bürgerkrieg, Band 2: der militärische Konflikt, Literaturbericht und Bibliographie, Klaus-Jörg Ruhl, Bernhard & Graefe Verlag Koblenz, 1988.

so-ren «Gernika» dela-ta egokit ohi dena, bigarren (30). Bide bata zein bia utzi eta bere egunean bombardaketa prentsak nola aipatu zuen bakarrik begiratuko dut. Hori ere ez —ausaz egitea oso polita litzatekeen, egin gabe dagoen— ikerketa metodiko gisa, axal-axaletik baino. Zer jakin zuen publiko alemanak, bonbaketaren egunean, gertatu zela Gernikan? Zer jakin zuen, kasu honetan, Koloniako publikoak, estate baterako?

Prentsa «libre»rik aspaldian ez zegoen 1937an Alemania, baina albistaritza «privat» apur bat geratzen zen oraindik «berdindu» gabe, hots, ez Alderdikoa. Informatibo nolabait «menpegabe» hauetako egunkari batean jarraituko dut, nola informatu duen (edo ez duen): «Koloniako Egunkaria», *Kölnische Zeitung* (31). Hiri bereko *Westdeutscher Beobachter* (nazia) konparazio aldera hartzen bada, aipatu egunkari hori liberala-edo kontsidera liteke apika, bere intentzioan behintzat. Goizeko eta arratseko agertaldi bi zeuzkan. Ia zenbakiora ematen du gerrako berri.

1937ko apirilaren 26, astelehena: albiste txiki desberdinak fronteko azi-orraziekin. Hood gerrauntziak babestuta, Bilbora merkante ingelesak janariz kargatuta sartu direla, informatzen da, blokadea apurtuz; Franco-ren protesta zindoa Gobernu Britaniarraren aurrean. Nazionalek Eibar-Durango erre-pidea moztu dute, Berrizera inguratz: Eibar isolatuta geratu da boltxebikien esku (kasu terminologiari). Nazionalek Elgeta hartzean 500 mertzenari boltxebiki tropa nazionalen aldera pasa da «Viva España» oihuka. Hegazkin nazionalek Bilbon bi merkante boltxebiki bombardatu dituzte.

Egunkariak zeharo terminologia ofizialean informatzen du: Franco eta bere jendea «nazionalak» dira (Armada Espanola ere bai), besteak «boltxebikiak». Euskaldunik oraingoz ez da ezertarako aipatzen. Ez dago.

27, asteartea: (goiza) Merkanteen gorabeherak jarraitzen du. Orain Inglaterrak protestatzen du, España gurutzero nazionalak merkante bat hiru miliako zonatik at geldiarazi nahi izateagatik. Inglaterraren jarrera neutrala aldatu egin dela, ohartzen da, nazionalen desfaboretan. Arrazoia Queipo de Llano-ren purrustadak izan bide dira Sevilla Irratian Lloyd George-n, Mr. Eden Atzerri Ministroaren eta Canterbury-ko Artzapezpi-kuaren aurka. Arratseko edizioan istilu berri batek lehen orria okupatzen du: Almirante Cervera-k geldiarazi nahitako beste untzi bat, ikatzez kargatuta orain, gerrauntzi ingelesek babesa eman diote aurrera jarraitzen, Bilbo parean. Donibane Lohitzun-en beste barku gehiago omen dago kargaturik, Bilbo-rantz ateratzeko gertu, baina Durango aldeko guduen emaitzen zain, eraman Bilbora bai eta gero nazionalen eskuetan eror ez dadin kargoa. Bigarren orrian Armada Espaniolaren komunikatua birekoizten da: Bizkaiko fronte boltxebikia apurtuta; Irun-en egin zuen bezala, Eibar-ko auzo oso bat kiskalita utzi du arerioak. Kontaezin adina material gerrako erori da nazionalen eskuetan. Zein bere aldera burrustan ihesi doa arerioa.

(30) Picasso-ren erakusketak, azalpen eta ikerketak, eskolako material pedagogikoak, etab., informazioa zabaltzen duen hainbat elementu da-go. ARNHEIM, R., *Picassos Guernica - Entstehung eines Bildes*, Munich 1964. (*Times*-eko bonbaketaren informea jasotzen du). FISCH, E., *Picasso - Guernica*, Freiburg 1983. Hitzaurrean —«Die Situation»— Kondor Legioaren interbentzioaren aurretiazko sozial eta politikoak azaltzen dira eta bonbaka nazi-alemanaz honela dio: «Am 26. Apr. 1937 flog die Legion Condor einen Grossangriff auf das ungeschützte baskische Städtchen Guernica und zerstörte es völlig - der erste totale Luftangriff in der Geschichte der Menschheit». Lauki famatuari buruzko materialen erakusketa bateko katalogo ederra dago: W. VIRMOND, *Guernica. Kunst und Politik am Beispiel Guernica*, Berlin 1975.

(31) Eskertu beharrean nago Stadtbücherei Köln-eko Artezkari Guido Weyer Jaunari eta bertoko zerbitzuetako pertsonalari hango hemerotekan lan egiteko erraztasun eta laguntzengatik 1991ko uda partean.

Bonbaketaren lehenengo aipamena 29an, ostegunean eta honelaxe dator: lehen orrian, titular handitan, Franco-ren deklarazioa ikusten da aurrenik, ukatuz hegazkin estraineroek nazionalen zerbitzuan Gernika bombardatu dutela (32). Triskantzaren monopolioa Irun eta Eibar triskatu dituztenena da. Azalpen luze batek darraika. Euskal hiritxo hori euskaldunen santutegi nazional antzeko bat da, hor dagoelako euskal askatasunaren simbolo arbola, zeinen gerizpeanbiltzen bait ziren Bizkaiko Herri Batzarrak. Sei mendean zehar eusko erregeek (sic!) arbola horren azpian zinegin zituzten euskaldunen askatasunak. Haritz zahar horren esanahitik sortu da euskaldunen himno nazionala ere «Gernikako Arbola». Tradizio horri begiratzen dio, jarraitzen du komentariastak, Bilboko Agintarien bautespenak (baina ez bautespen hori zein izan den, ez Agintari haien zeintzu diren, argitzen da), euskal frontean erresistentziaren izpiritua gotortzeko, ateka kritikoan bait dago aurrerakada nazionalarekin. «Euskadi Gobernuak hitz batekin ere aipatzen ez duena, Eibar hondamendi bat bere jendeak bihurtu zuela da», bukatzen du komentariastak bapatean polemikan parte hartzera sartuz. «Tropa nazionalek gar-itsaso bat eginda aurkitu bait zuten herri hori han sartzean, erretiradakoan anarkistek etxe askori su eman zielatuko eta gerra-industriako fabrikei batez ere».

Bonbaketaren berri munduan prentsa liberal frantsesak eta inglesak zabaldu zuen, *Times*-ek bereziki. Nazientzat oso erraza izan zen salatariak beren betiko eran kontrasalatzea: SEMIT da TIMES atzekoz aurrera irakurrita, hori nahiko arrazoi da. Kalumniazko informazio guztiaren iturria juduak dira. (Denborarekin arrazoi zehatzagoa asmatuko dira: zergen igoera ezkutatzeko sortu dela Gernikako bonbaketaren eskandaloa, etab.). Koloniako Egunkariak hori baino serioagoa izan nahi luke: zer duda, prentsa inglesaren informazioak urduri jarri duela. Zertzelada eta ñabardura txikiei ohartzen bazaie, polita da erreparatzea nola isladatzen den, batetik nolabait bere-gaina agertu nahi lukeen informazio burgesean, presio nazi ofiziala bestetik. Azkenean eritzi ofiziala isurtzen da. Baino lehen beti naturaltasun guztiarekin boltxebikiak aipatzen zen lekuak, orain euskaldunez hitzegiten da, esaterako. Aldatu egin da tonua, hizkera. Informazio molde diferente bat entseiatzen da. Alor kuriosoa ikerketatxo baterako. Hau dena, alabaina, lupaz dabilenari bakarrik ageri zaio: eguneroko irakurle presakoak apena igarriko zuen, lerro artean azpimezu birfindu bat bezala iragazi nahi zitzainonik. Ondorengo egunetan, gainera, Koloniako Egunkaria, ez da judez mintzatuko Alderdiko prentsa bezala, baina koru «antimarxista» europar guztiaren musikari gogotik atxeki zaio berriro. Ezer ez dagoela garbi Gernikan zer gertatu den, zeinek egin duen, etab., eta prentsa marxista dela garraisika dabilena probokazio bila.

29 arratseko edizioan lehen orriko titulu nagusia berriro Euskadi gerrako da: ez, ordea, Gernikari buruz, baina euskal haurren garraioaz estrainerora.

30, ostirala: tropa nazionalek Gernika okupatu dutela, informatzen da. Gerrako material ugari aurkitu dutela, etab., estereotipoak errepikatzen dira, eta —agentziako tonuan berriro— miliizia boltxebikien brigada oso bat preso harrapatu dela bertan.

(32) Egun bereko *Westdeutscher Beobachter* ohizko merdara nazi gaiztoan espresatzen da: «Gegen die bolschewistische Lügenhetze: Guernica nicht durch nationale Spanier zerstört». Informazioa polemikarekin hasten da, beraz. Arratsaldeko edizioan, polemikari jarraituz, Eibarren erreketa-z titulu plastiko bat: «Moskaus Mordbrenner in Eibar. Brandkommandos vernichten das baskische Städtchen». Polemikak tonu zakarrean jarraitzen du hemen: «Entlarvte Greuelhetze. Ungläubliche Lügenmeldungen der englischen Presse über die von den Bolschewisten zerstörte Stadt Guernica».

Egun horietako zenbakietan hainbat beste albiste eta iruzkin argitara du Gernikaren inguruan Koloniako Egunkariak. Londongo korrespondentsak hango prentsan bonbaketa izandako oihartunaz informatzen du (4. 29); berdin egiten du Parisekoak (4. 30). Albiste Bulego Alemanaren («Deutsches Nachrichtenbüro») bidali bereziaren informe bat Eibar-ko txiki-zioaz honela bukatzen da: «Ikaragarria da hiri hil honetako hutsa. Boltxebikiek erretiradan, beren etxeetatik aldegin nahi ez zuten bitanle denak, armak eskuan behartu dituzte mendietan gora beraiekin ihes egitera Bilbara. 15000 bitzanletatik hirian ozta-ozta 500 geratu dira».

Biziro polemizatzen da bombardaketa hegazkin estraine-roei egotzi nahi omen dien prentsa «marxista»rekin; baina baita Parisen esangura berean deklarazioak egin dituen Euskal Delegazioarekin ere: «Kriminalak bakearen aurka» omen dira kontu hori zabaltzen dabiltsan horiek denak (polemika guzti honetan Koloniako Egunkariak inoiz ez du esan, estraineroak hain zuzen alemanak izan zitezkeen!), gerra internazionalizatzeko arriskua sortzen ari direlako beren «agitazio ganoragabeaz».

Ez diogu jarraituko polemikari. 30 arratseko artikulu polemiko batek bapatean dardar eragin dit halere goitik behera, zordiot aiputxo bat. «Nola izan zen Gernika konkistatua» titulu handi deigarritz, artikulua Gasteiztik telegrafiatura da gerra-korrespondentsalak. Korrespondentsal honek bere begiekin ikusi omen du, gorriek, supitz-bonbez nola Gernika kiskali zuten. Gertatzen dena da, Eusko Jaurlaritzak jakin ere ez dakiela, bere jendea non eta zer dabilen. Horren froga edo, zuzen asmatzen badut (korrespondentsal truko bat darabilela, iruditzen bait zait) berak Durangon Bilboko bi periodista galdu ikusi dituela preso, kontatzen du: bat, Bordeleko egunkari «Petit Gironde»ko korrespondentsala; bestea, frontea ikuskatzeko haren esku Jaurlaritzak ipinitako autoaren xofera eta erakuslea. Jaurlaritzak oker informatuta frontearen lerroaz, ustekabean nazionalen lurretan (Gernikan) sartu eta harrapatuak bi-biak... Bigarren «beste» hori, korrespondentsal alemanak ikusi eta zein ote zen axolatu ez duen ezezagun apal hori, Lauaxeta izan da noski (34), frankistek, baina ez Granadan, fusilatu duten poeta bizkaitarra.

Gernikako bonbatzaileei buruz argi eta garbi mintzatu ahal izan diren alemanak, emigrazioak bakarrik izan dira. Alegia, literatura debekatua (35).

F.C. Weiskopf idazle emigrante txeko-alemanak anekdota hau kontatzen du: naziek Paris okupatu zutenean, Picasso-ren atelierra bisitatzen joan omen zen Gestapoko ofizial bat. «Gernika» ikustean: «Zuk egin duzu hori?», galdu omen zuen. Eta, «Ez, hori zu(e)k egin duzu(e)!», erantzuna zorrotz jaso (36).

BI AZALPEN OROKOR

1933ko apirilaren 23an liburu debekatuen zerrenda beltz bat atera zuen aginte naziak. Maiatzaren 10ean Berlineko

(33) Alemanak errudun posibletzat bakarrik «Deutscher Dienst» (Zerbitzu Alemana)ren «Reuter und Guernica» artikulu pozointsuaren birproduktzioan (4.30, arratseko edizioa) izendatzen dira aurreneko, eta uste dut azkeneko, aldiz.

(34) Ik. LAUAXETA, *Olerki Guztia*, Bilbo 1985, Aita Onaindiaren Sarrrera, 18-19 or.

(35) Adbz., *Sozialistische Aktion. Organ der SPD*, Karlsbad, Mai 1937: Agirre Lehendakariaren eta Picavea Pariseko Euskal Negoziatu arantzkararen azalpenak publikatu ditu.

(36) Euskaraz osoki eman ezinezko hitz-joko bat dago alemanean: «Haben Sie das gemacht?» - «Nein, das haben Sie gemacht!». Ik. R. DREWS - A. KANTOROWICZ (ed.), *Verboten und verbrannt. Deutsche Literatur 12 Jahre unterdrückt*, Berlin 1947, 173.

Opera Plazan eta beste herrialde-hiriburu eta Unibertsitate-hiri gehienetan, Goebbels-ek «zaborra eta purtizeria» («Schmutz und Schundliteratur») eritzitako liburu-metak erre ziren sutan. Th. eta H. Mann, S. Freud, Einstein, Marx eta Gorki, Heine eta Voltaire, Max Brod, B. Brecht, etab., lagun handion alboan, madarikazio naziaren eta suaren ohorea liburutxo apal batek ere irabazi zuen: *Ein Pyrenäenbuch*, K. Tucholsky-rena (37). Izpiritua gozoko bidazti baten inpresioak Euskal Herrian. Baina liburutxo hori beste batean aipatu nuen.

Industria handi bilakatu da turismoa eta, Patagoniaz bezalaxe, txangozaleak Euskal Herriaz edozein agentziatan aurki dezake informazioa. Baina ADAC-ren bidai-mapetan, esaterako, Ipar Euskadiri buruzko materialik badago polit askoa, Hego Euskadiri buruz deus ez.

Gehien-gehienbat Ipar Euskadira begira ondua dago, ezagutzen dudan Euskal Herriaren azalpen orokor ederrena ere testuz nahiz ilustrazioz: *Mein geliebtes Baskenland* (38), Nire Euskadi maitea. Liburu maitekro egina, bai sarrera (Amunategui), bai testua (Hennequin) eta bai argazki paregabearak (Jalain). Aitzin-Solasak, beharbada gehitxo, iparraldean usu aurkeztu ohi den Euskadi folklorikoa eskaintzen du, eta ohi den estilo literarian. «Herriko plaza, eliza, pelotalekua eta hilerria, eremu estu honetan higitzen da euskaldunaren bizitza, Ameriketan ez badago behintzat». Lanik, beharbada ez da egiten. Gure ekarri kulturalean dantzak, piperrada eta pelota gailentzen dira. Pelotan, bereziki, gure esentzia nazionalak erakusten dira: bizkortasun eta arintasun fisikoa ezezik, euskal adiurrearen barneko bi indar edo instinto nagusiak, borroka eta apostu zaletasuna alegia. Halere bakezalea eta indibidualista da euskalduna. Bakarrik, argitzen du segituan: «euskalduna euskal naziokoa da partaide, eta horregatik ez du ulertzten beste nazio batek zer sartu behar duen muturra bere arazoetan». Euskalduna bakezalea dela, ez dago nonbait inpuneki esaterik honez gero, de-repente esplikazioren bat eman behar izan gabe.

Ez da asmatzen erraza izaten historia batean biltzea gure sei (edo zapzi hobeto, historian) euskal herrialdeak. Azalpen eta laburpen historiko oso trinko eta oso egokia da, ezagutzen dudan onena seguru asko, aipatu liburuan B. Hennequin-ek burutu duena, ikuspegia politiko eta nazional zehatz definitu batean planteaturik eta garbi mintzatzea konplexu tonto gabe arriskatuz, informazio masaz bete-betea eta sentigarritasun finiez idatzia halere: hemen erakusten da behinenik tituluak agintzen duen «Euskal Herri maitea». Tamalez, laburpen bat laburtu, ezin da ongi.

Txalotu bakarrik egin nezake hemen. Historia bakarrik ere ez bait da, euskalduntasunari buruzko guztiaren aurkezpena baizik: jatorriaren arazoa, odol-grupoak, geografia eta paisaia, artea, erlijioa eta simbolismoa, zer ez?, 36 orrialde paregabean. Etxelean berton ere ez dut uste antzeko ezer daukagunik.

Ezagunagoa, euskaltzaleen artean bederen ia klasiko bat, beste azalpen orokor bat dago alemanez: K. Bouda Irakasleen Land, Kultur, Sprache und Literatur der Basken, h.d., «Euskaldunen lurra, kultura, mintzairra eta literatura» (39). Puntz-puntu, tituluau aipatzen diren gai guztiak argitzen dira banan-

(37) Zerrendan Peter Panter-ena bezala dator: Tucholsky-ren izenorde ezberdinak bat zen hori. Tucholsky-k emigratu egin behar izan zuen eta haren suizidioari alusio eginez, nazien ihesi azkenean «nondik atzera itzulirik ez dagoen» tokira emigratu zuela, idatzi zuen dotorerezia E. Kästner-ek, haren idazki laburren bildumatxo baten lehen argitalpenean nazismoaren ondoren, hitzaurrean: K.T., *Gruss nach vorn*, Berlin 1946.

(38) Bonn 1980, 143 orrialde: Einleitung von Francis Amunategui, Begleittext von Bernard Hennequin, Photographien von Francis Jalain.

(39) Erlanger Wissenschaftliche Beiträge, Philologische Reihe Nr. 5, 1949, 20 orrialde.

banan: geografia (Euskadi biak eta zazpi herrialdeak) eta klima. Kultura: alegia, euskaldunak bizi ohi dituen herriaren eta etxearen deskribapena, etxearreenet artoski pausatzu. Kirolak. Emigracioko Euskal Herria: etxean dagoen baino euskaldun gehiago bait dabil munduan barrena. Historia. Boudak euskal izen garbitzat dauzka Burdigala eta Kalagurri (Bordeaux eta Calahorra). Mundu Gerratik berehala idatzia, omenaldi bat egiten dio autoreak euskaldunen berdintasun sozialari eta beste herrienganako begirunearei bake-bakean, biotan «herri bakarra» Europaren eritziz Euskal Herriari bere gisan (40). Edonola ere K. Bouda hizkuntzalaria da eta hizkuntzaren kontsiderazioan murgiltzen da ia denbora guztian: euskalkiak, euskara zein tipologiatako mintzaira ote den (41), ahaidetasun posibleak, etab., benetako bitxikeriaraino azalpen orokor baterako (42).

Egunotan hastera doanez Bilbon Nazioarteko Dialektologia Kongresu bat, beharbada gogora genezake, Bouda-ren hipotesian, bizkaitarrak eta xuberotarrak, euskalkieei erreparatzen bazaie, behiala elkarren auzu eta harreman estuetan bizi izanak direla, tartean gero beste leinuak sartu direlarik bi hiaeik urrunduz elkarrengandik (43).

BI GIDALIBURU SANTIAGO BIDERAKO

Era honetako liburuetan ere informazio orokorra eman ohi zaio arrunt bidaztari Euskal Herriaz, baina jeneralean arreta gehiago jartzen zaio arteari eta arkitekturari, jendeari-edo baino. Beti binaka segitzeko, gai honetako literatura dexentetik bi gidaliburu turistiko hartuko dut. Biak liburu handiak dira, baina Euskal Herriari dagokiona logikoki ez da zatitxo bat baizik liburu haieran.

Aurrena, 1967koan, Fraga Iribarne Informazio Ministroaren laguntzaz egina, H. Domke-rena (44). Jada bidearen —hiru bideen— historiarekin hasten zaigu informazio geografiko eta historikoa. Laster Aymeric Picaud-ekin egiten dugu topo. Garrantzi handikoa Orreagako historia guztia da, Santagoko legendaren mami-mamikoa, haren esangura ideologikoa edo mitologikoa autoreak ongi adierazten duela. Hainbat herri, herritxo, eliza eta kaperaren berri ematen da, Nafarroako batez ere (45). (Iruñean bere burua «Espaniaren Jeinua»ri —dem Genius Spaniens— begiz-begi aurrean sentitzen den autorearentzat, Nafarroa behiala Erresuma bat izan zen, denborarekin iparraldea Frantziak kendu omen ziona, hegoaldeak «española izaten» jarraitu zuen artean: horrela ere ikus liteke agian historia, Fragaren beka batekin). Izpiritutxit eraspenez españolean ida-

(40) «Das baskische Volk ist das einzige in Europa, das weder die früheren Klassenunterschiede unserer Kulturstaaten zwischen dem 'gut angezogenen Herrn' und dem «Arbeiter» gekannt noch wegen der ungeschriebenen Gesetze aus Achtung vor dem Nächsten undenkbar kriminelle Vergehen gesehen hat» (6 or.).

(41) «Im Baskischen scheinen zwei widersprechende Tendenzen des Sprachbaus miteinander zu streiten. Man könnte sie kurz die uralische und die kaukasische nennen» (10 or.).

(42) «Die älteste, bis jetzt letzte greifbare Schicht des Baskischen glaube ich im Tschuktschischen in der Nordostecke Sibiriens an der Beiringstrasse gefunden zu haben» (13 or.).

(43) «(...) Wohl aber ergibt sich aus dem Zusammensehen der westlichen und östlichen Mundart, dass sie einmal in engerer Nachbarschaft gestanden haben müssen und ihre Sprecher, wohl ein Volkstamm, dadurch auseinandergedrängt worden sind, dass sich andere baskische Volksgruppen dazwischengeschoben haben» (9 or.).

(44) H. DOMKE, *Spaniens Norden - Der Weg nach Santiago*, Munich 1967.

(45) Nafarroako paisaia zoragarriak mira-mira utzi du: «Die Landschaft Navarras steckt voll grosser Impressionen. Fragte man mich, wo hat Gott mit der Schöpfung begonnen, ich würde sagen: hier. Es ist ihm am meisten eingefallen. Diese Region überrascht durch alles, durch die Weiträumigkeit der Täler, die bizarre Kontur der Berge, die jede der grossen Strassen begleiten, den Wechsel der Vegetation, den Zauber der Dörfer» (86 or.).

tzita dago liburua: ez bait da bakana izaten izpíritu hori aleman batzuen artean. Dena dela, pelegrinoen garaiko euskal kanta bat ere badakar, euskara/gaztelania nahastuzkoa, iragan denboren hondar bat herri-folkloreaten gordea.

Oraintsuagokoa, W. Schäfke-rena da bigarren aipatzeko gida (46), arte eta bidai gidaliburuen Du Mont argitalte pres-tigiotsukoa, argazkiz eta marrazkiz, mapaz eta planoz bikain hornitua. Berriro Santiago bideko informazio historiko eta artistiko franko eta ondo ematen da. (Orreagak, Zangotzak, Lizarrak, adibidez, kapitulutxo bana dute, ez Iruñeaak bakarrik). Berriro ere interes handia dizu Karlomagnoren eta Erroldanen mitoak. Ez da ahazten orainaldia: Gasteizek izen bi duela eta (Gasteiz / Vitoria), hiriak hainbat garaipe osatu ahal izan duela mendeetan, irakurtzen dugu, «baina, Euskal Herri guztiek bezala, oraindik ezin aurkitu izan du barea» (47). Teinko politikoaren islada gehiago ere bada orrien artean.

Jendeak eta izpírituak, bakoitzak bere erara ikusten ditu nonbait. (Egia izango da, izpírituetarik, herrien izpírituak direla hautemangaitzenak). San Ferminak eta Hemingway aipatu ondoren, «urteroko erritual honetan —egiten du komentarioa— Jesuiten Ordenaren errigoreko edo euskal mogimendu independentistaren kontsigna eta ekintza fanatikoetako euskal seta («Eigensinn») berbera adierazten da» (48). Gure karaktere nazionalaren agerpenak: erlijioan, politikan, jaietan. Alegia, San Inazio, ETA, San Ferminetako entzerruak.

Era honetan, San Ferminetik San Inaziorengana, gure bidaitzoa paperetatik borobilten dugu, euskaldunoi buruz obligatua dirudien ezaugarria birraurkituz: seta, burugogorria.

«VON DENEN KEINER SPRICHT»

«Inork hitzegiten ez duenak haietaz», inork ez dituenak aipatzen, gogoratzen, aintzat hartzen: liburu bat dago alemanez titulu horrekin nazio txiki (edo ez hain txiki) Estatugabeei buruz (49). Kapitulu batek hain zuzen nazio horiek eta prentsa jorratzen du. (Euskaldunok ere badugu geure kapitulua).

Denok badakigu, gurea bezalako nazioekin zer problema dagoen informazio munduan. Hasieran esaten nuen bezala, informazioa egon, dexente dago Alemanian Euskal Herriaz han-hemen sakabanatuta. Baino haizeak eramatzen du informazioa, buruan edukitzuen diren apal eta kutxatxoetan leku jakin bat egunean eguneko berri horrentzat ez badaukazu ordenatu eta gordetzeke. Eta nazio isilduontzat horixe ez da edukitzen. Euskal Herria, aleman arruntarentzat, han Espainia aldean dagoen zerbaite da, nik uste: eta Espainia aldean haren-tzat batez ere dagoena, eguzkia da. Gure problemak ez dira haren problemak.

(46) W. SCHAEFKE, *Nordwestspanien - Landschaft, Geschichte und Kunst auf dem Weg nach Santiago de Compostela*, Kolonia 1987.

(47) Ib., 79.

(48) Ib., 24.

(49) T. ZUELCH (ed.), *Von denen keiner spricht - Unterdrückte Minoritäten von Friedenspolitik vergessen: Kurden, Basken, Chicanos, Indios, Meschier u.a.*, Hamburg 1975.